

---

*Оксана
Шеремета*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ УКРАЇНИ В АН УРСР СТАЛІНСЬКОГО ПЕРІОДУ: 1946–1953¹

Беручи до рук підручники з історії філософії України, сучасний читач отримує змогу дізнатися про те, хто, коли, в якому контексті творив власні філософські ідеї на українських теренах. Сьогодні важко уявити собі цю філософську дисципліну без філософських ідей доби Київської Русі, творчого доробку професорів Києво-Могилянської академії, Григорія Сковороди, філософії української революційної демократії та інших відомих тематик. Вони становлять певну традицію (канон), яка сформувалася у стінах Інституту філософії Академії наук УРСР та майже беззмінно продовжувала існувати впродовж багатьох років. Цей канон творили у структурній одиниці, на жаль, уже не самодостатньої, самостійної, національної наукової установи, якою була Академія наук на момент свого заснування 1918 року, про що не можна не згадати в її сторічний ювілей, а територіальної, на яку її було перетворено радянською владою. Цікавим залишається питання: яким був контекст створення згаданої філософської традиції? Чи могла вона бути іншою? Спроба відповіді на ці запитання і є метою статті. Впродовж останніх років з'явилися напрацювання з цієї теми С. Йосипенка, В. Білодіда, М. Симчича, О. Вдовиної, які дали

---

¹ На прикладі діяльності відділу історії філософської та суспільної думки України Інституту філософії АН УРСР у 1947–1953 роках. Роботу виконано за підтримки гранту Державного фонду фундаментальних досліджень України Ф 41.5/007 «Філософія в системі національної культури: порівняльний аналіз історико-філософських досліджень в Білорусі та Україні».

поштовх до нового обертя таких досліджень. Документи фонду архіву Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України—необхідний фактичний матеріал, який став основою статті та значно доповнив уже здійснену роботу в цьому напрямку.

Звичний нам філософський канон почав формуватися у сталінський період. Чому саме з цього часу? В. Білодід вказує на те, що після Другої світової війни філософія в Україні була у занедбаному становищі. Причиною цього стали репресії та розстріли працівників Інституту філософії ВУАМЛІН (Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів, створена 1931 року на противагу ВУАН—Всеукраїнській академії наук. — *О.Ш.*), який було ліквідовано 1936 року. У результаті Україна десять років не мала спеціалізованої наукової установи, яка б займалася дослідженням історії філософії [Білодід, 2011: с. 38]. Закінчення Другої світової війни дало поштовх для повоєнної відбудови в СРСР, зокрема у царині філософії. Формування нового «радянського суспільства», нової «радянської людини», як і культури загалом, потребувало і нової «радянської філософії». Для цього її слід було створити, або привести у відповідність до радянської ідеології вже існуючу, не лише в столиці, а й у кожній республіці. Розв'язання такого завдання потребувало створення в УРСР спеціалізованої наукової установи, метою діяльності якої був пошук та розвиток філософських ідей на українських теренах.

Такою установою став Інститут філософії АН УРСР, створений за рішенням Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 6 грудня 1946 року [Архів, 1946: Арк. 9; Архів, 1947а: Арк. 1; Архів, 1947–1950б: Арк. 2]. Мета створення—«розгортання науково-дослідницької роботи в галузі марксистсько-ленінської філософії, історії суспільної думки в Росії і на Україні та підготовки кваліфікованих філософських кадрів на Україні»². Саме тоді у його структурі було організовано відділ історії філософської та суспільної думки України (з 1990 року—історії філософії України, далі—Відділ). Завідувачем відділу було призначено Михайла Івановича Новікова [Архів, 1946: Арк. 9; Архів, 1947а: Арк. 17–19]. Його назва була одночасно і однією з п'яти проблем — головних наукових напрямків роботи Інституту, визначених від початку його існування. Відповідно до проблем формувалася структура наукової установи³.

З дослідження яких тем розпочалося написання історії філософії України сталінського періоду? Офіційні документи свідчать, що організація

² Саме така мета створення філософської комісії була визначена Постановою № 1188 Ради міністрів Української РСР і Центрального комітету КП(б)У від 3 липня 1946 року «О создании философской комиссии в составе отделения общественных наук Академии наук УССР» [Архів, 1946: Арк. 1]. Згідно з Постановою № 1914 Ради міністрів УРСР і Центрального комітету КП(б)У від 6 листопада 1946 року «О преобразовании философской Комиссии в Институт философии Академии наук УССР» з Філософської Комісії постав Інститут філософії АН УРСР [Архів, 1946: Арк. 9].

³ У подальшому цього принципу формування структури Інституту не завжди дотримувалися. Проте на момент його створення такий підхід був очевидний.

його структури та діяльності була тісно пов'язана з Інститутом філософії АН СРСР. Згідно з тематичним планом науково-дослідницьких робіт Інституту філософії АН УРСР у 1947–1949 роках відділ історії філософської та суспільної думки України працював над плановою темою «Нариси з історії філософської та суспільної думки України» (обсяг 20 др. арк., термін: до 1949 року), за результатами якої планували видати однойменну монографію. Вона була погоджена із загальним планом монографічних праць з історії філософської та суспільної думки народів СРСР, запланованих Інститутом філософії АН СРСР на 1946–1949 роки [Архів, 1948в: Арк. 4].

Ця планова тема була комплексною, її розробляли, крім Інституту філософії, також Інститут історії та Інститут літератури АН УРСР [Архів, 1947в: Арк. 4, 9]. Мета—«допомогти історикам та літературознавцям, критикам, письменникам Української РСР в їх діяльності» та боротьбі проти буржуазної ідеології. Завдання Інституту полягало в тому, щоб «дати марксистські роботи», в яких буде висвітлено філософські та суспільні погляди видатних українських письменників та мислителів [Архів, 1947–1950б: Арк. 2]. Зміст праць безумовно мав відповідати радянській ідеології, далекій від пошуків об'єктивної істини. Отже, необхідність формування української радянської історико-філософської традиції, поряд з необхідністю розвитку діалектичного та історичного матеріалізму, стала однією з причин створення Інституту філософії АН УРСР. Проте вже від моменту заснування його наукову діяльність було обмежено та підпорядковано завданням Інституту філософії АН СРСР. Для українських істориків філософії заздалегідь було визначено і сферу наукової діяльності—пошук філософських поглядів у творчості українських письменників.

Виконавці. Кадри. Комплексне виконання теми відділу було актуальним і з огляду на брак кваліфікованих кадрів для її виконання. За перше півріччя 1947 року ще не вдалося завершити організаційне оформлення Інституту, остаточно визначитися з кількісним складом колективу. Свою роботу Інститут філософії розпочав із затвердженим штатним розкладом у кількості 15-ти наукових співробітників. Директором Інституту у 1946–1952 роках був д-р філос. н. М. Омеляновський. З 1952 року—канд. філос. н. Д. Острянин, який на той момент працював над докторською дисертацією [Архів, 1952а: Арк. 21–22].

У червні 1947 року вдалося добитися збільшення штатного розкладу з 15-ти до 23-х наукових співробітників. Затягнувся підбір кадрів для Інституту. На початок другого півріччя його роботи у ньому працювало 9 наукових співробітників, з яких один доктор, три кандидати та один доцент, що не забезпечувало нормальної роботи для виконання плану [Архів, 1947в: Арк. 21]. Через нестачу кадрів співробітники Інституту виконували наукові дослідження з різних проблем, а відповідно і різних відділів, що негативно позначалося на виконанні плану.

Проблему намагалися розв'язати, запрошуючи науковців з різних вишів УРСР та Москви. На кінець року було підібрано мінімум наукових працівників в кількості 14. Серед них четверо з Москви (включаючи директора та його

заступника) та один із Харкова (заввідділом). Залучали і позаштатних співробітників [Архів, 1947а: Арк. 2]⁴. Штатний розклад остаточно не було затверджено на кінець 1947 року та продовжували формувати у наступні роки. Так, 1953 року він налічував 22-х наукових співробітників [Архів, 1953в: Арк. 31].

Також оголошували набір в аспірантуру. Однак у першій половині 1947 року жоден з восьми кандидатів не був прийнятий через недостатній рівень філософської підготовки [Архів, 1947в: Арк. 25]. Тільки у другому півріччі до аспірантури прийняли 4-х аспірантів [Архів, 1947а: Арк. 3]. Над докторськими та кандидатськими працювали і співробітники Інституту⁵.

З перелічених причин авторський колектив для виконання теми відділу «Нариси з історії філософської та суспільної думки України» було складено Новіковим із штатних та позаштатних працівників лише у другій половині 1947 року.

Питання ідеології проходило через усю науково-дослідницьку діяльність Інституту, а тому справляло вплив і на дослідження з історії філософії України. В першу чергу, це окремі теми, які безпосередньо стосувалися України, проте їх досліджували у рамках проблеми історичного матеріалізму⁶. Вони

⁴ Згідно зі звітом про виконання Інститутом тематичного плану на кінець 1947 року у його складі налічувались: а) 1 д-р філос. н. — М.Е. Омеляновський, б) 6 канд. філос. н. — Овандер, Новіков, Щербін, Пульсон, Головаха, Ворона, в) 1 доцент — Г.Г. Ємельяненко, г) 6 без ступеня та звання — Мішенев, Білоус, Беляєв, Шиманський, Мойсеєнко, Зак-Тутковська.

Ємельяненко, Білоус та Щербін працювали в Інституті за сумісництвом. Овандер, Новіков і Щербін працювали над написанням докторських дисертацій (термін закінчення — 1950—1951 роки), а Ємельяненко, Мішенев, Білоус, Беляєв, Шиманський — над кандидатськими (термін закінчення — 1948 рік) [Архів, 1947а: Арк. 2 — 3]. На жаль, в згаданому документі не вживано скорочення для означення наукового ступеня канд. філос. н., що не виключає наявності не лише кандидатів філософських, а й філологічних наук. Тому автор статті вживатиме далі у тексті скорочення канд. філос. н. лише тоді, коли наявність його у науковця стане відомою з інших документів. А також не вказано ініціали більшості співробітників. Це суттєво утруднило дослідження складу авторського колективу Інституту та відділу. Але звіт дав можливість з'ясувати, хто з виконавців планової теми відділу, про яких йтиметься далі, були співробітниками Інституту, а хто ні. Так, виконавці Ястребов (Інститут історії) та Журавський (ймовірно Інститут літератури) не були співробітниками Інституту філософії. Хоча в документах це не зазначено.

⁵ Так, Новіков працював над докторською дисертацією «Світогляд Г.С. Сковороди», яку планували завершити 1949 року [Архів, 1947в: Арк. 25]. Ст. н. с. відділу історії філософської та суспільної думки України Г.Г. Ємельяненко працював над кандидатською дисертацією «Боротьба більшовицьких організацій на Україні за теоретичні основи партії в роки століпінської реакції» (розроблялась у рамках проблеми «Розробка Ленінської філософської спадщини» відділу діалектичного матеріалізму; термін завершення — 1948 рік). А.Г. Білоус — кандидатська дисертація на тему «Філософські погляди І. Франка» (термін завершення — 1948 рік) [Архів, 1947в: Арк. 5, 20, 26].

⁶ А саме: «Розв'язання національного питання на Україні як перемога політики та ідеології більшовицької партії» та «Критика ідеалістичних поглядів Грушевського на історичний процес». Автором останньої та співавтором попередньої був канд. філос. н.

мали на меті формування певного зразка негативного сприйняття проблеми нації та націоналізму в українській культурі філософування, а через неї і в українському суспільстві загалом. Подібний підхід застосовували й до досліджень історико-філософських тематик.

Ідеологізація наукової роботи суттєво впливала на результативність та місце історико-філософських досліджень у науковій роботі Інституту. З моменту заснування Інституту, звичайно ж, керувався завданнями та постановами партії. У ньому розробляли теми, присвячені філософським поглядам Леніна та Сталіна. Але тематичні плани та звіти ще не містили конкретних постанов та вказівок щодо наукової роботи. Проте з 1951 року вона стає дедалі більше ідеологічно зумовленою⁷. 1952 року це пов'язано із рішеннями XIX з'їзду КПРС та XVII з'їзду КП України⁸. А 1953 року—з рішеннями XIX з'їзду КПРС та XVII з'їзду КП України, а також з постановами ЦК КПРС, ЦК КП України та уряду СРСР. Тобто з кожним роком кількість партійних та урядових постанов, які стосуються наукової роботи, збільшувалася. У звітах Інституту дедалі більше місця відводять ідеологічним питанням. Це свідчить про зростання впливу радянської ідеології на розвиток філософії в УРСР. У результаті змінюється підхід до історико-філософських досліджень. На це виразно вказують тематичні плани науково-дослідницьких робіт Інституту.

1951 року в Інституті було передбачено розв'язання трьох проблем: діалектичного матеріалізму, історичного матеріалізму, а також історії філософ-

---

А. Брагінець [Архів, 1947в: Арк. 3, 10]. Він також був автором теми «Буржуазний український націоналізм — ідеологія реакції» цього ж відділу [Архів, 1947в: Арк. 7]. А Брагінець у звіті Інституту за 1947 рік згадано як позаштатного співробітника. А у тематичному плані вказано, що він був завідувачем кафедри марксизму-ленінізму Державного Університету у Львові, де темами його науково-дослідницької роботи були «Буржуазний український націоналізм — ідеологія реакції», «Соціологічна концепція Грушевського».

⁷ Вплив на роботу Інституту 1951 року мала редакційна стаття «Против идеологических извращений в литературе», надрукована в «Правде» 2 червня 1951 року, а також видана після цього постанова ЦК КП(б)У. У зв'язку з цим були переглянуті плани Інституту, після чого особливу увагу звернули на розроблення питань про радянський патріотизм, ленінсько-сталінську дружбу народів, пролетарський інтернаціоналізм, про досягнення Радянської України, на питання боротьби з ідеологічними перекрученнями [Архів, 1951: Арк. 5].

⁸ Так, звіт за 1951 рік розпочинається з невеличкого абзацу про те, що науково-дослідницька робота Інституту зумовлена завданнями, рішеннями та вказівками партії з ідеологічних питань, в тому числі вказівками редакційної статті «Правды» «Против идеологических извращений в литературе», та положеннями і висновками «геніальної» праці Й. Сталіна «Марксизм та питання мовознавства». А звіт за 1952 рік розпочинається з вступу на чотири з половиною сторінки під назвою «Заходи, проведені Інститутом філософії АН УРСР для виконання рішень XIX з'їзду КПРС та XVII з'їзду КП України». Цього року в основу перебудови всієї наукової роботи Інституту покладено праці Й. Сталіна «Марксизм та питання мовознавства», «Економічні проблеми соціалізму в СРСР», його промову на заключному засіданні XIX з'їзду КПРС, рішення XIX з'їзду КПРС та XVII з'їзду КП України [Архів, 1952 а: Арк. 2].

ської та суспільної думки України [Архів, 1951: Арк. 3–4, Архів, 1950б: Арк. 23–25]. З третьої проблеми того року розробляли найбільшу кількість планових тем досліджуваного періоду — загалом 10 тем. Натомість з першої проблеми під назвою «Творча роль діалектичного матеріалізму в розвитку радянської науки» та другої під назвою «Закономірності розвитку радянського соціалістичного суспільства» — лише по дві [Архів, 1951: Арк. 15–17].

1952 рік став переломним для історико-філософських досліджень. На початку року у тематичному плані наукових робіт Інституту проблема відділу розміщена на першому місці перед проблемами діалектичного й історичного матеріалізму [Архів, 1952б: Арк. 1–2]. Таке розташування вказує на пріоритетність напрямку досліджень відділу. Проте наприкінці року проблема відділу під назвою «Історія суспільно-політичної та філософської думки України»⁹ серед запланованих проблем розташована останньою [Архів, 1952а: Арк. 5–6]. Цей факт свідчить про зміну підходу до історико-філософських досліджень. Підтверджує її звіт Інституту за 1953 рік.

Розпочинається він із критики історико-філософської діяльності установи як провідної цього періоду. У звіті йдеться про те, що «тематика Інституту була спрямована виключно в минуле», плани не виконували, а ті, які подавали, «за своїм ідейно-теоретичним рівнем» були не придатні до друку [Архів, 1953а: Арк. 1]. Чи так це було насправді? В. Білодід зазначає, що плани, які виконували, дійсно були не придатні для друку за своїм науковим рівнем [Білодід, 2011: с. 135]. Та 1953 року ідейно-теоретичний рівень як показник відповідності завданням радянської ідеології був важливішим. Дослідження історії філософії України було завданням партії і необхідним етапом розвитку радянської науки. Та чи всі теми було присвячено лише минулому? Про це йтиметься далі. Однак уже очевидно, що йдеться про посилення ідеологічного тиску, оскільки партійна система побачила потенційну загрозу для себе в історико-філософських дослідженнях.

У загальній кількості тем Інституту (18) з проблеми «Історія філософської та суспільно-політичної думки України» виконувалося, як і з проблеми «Творча роль діалектичного матеріалізму в розвитку радянської науки», —

⁹ Зміна у назві проблеми відділу свідчить про зміщення наголосу із «суспільних» на «суспільно-політичні та філософські» погляди українських мислителів. Ймовірно, таке коригування здійснювалося в Інституті філософії АН СРСР, що відобразило й на роботі Інституту філософії АН УРСР. Зміни заторкнули і назви планових тем та назви відділу. 1953 року назву відділу було змінено відповідно до зміни теми з історії філософської та суспільної на історію філософської та суспільно-політичної думки України. Можливо, суспільні погляди звучали надто загально, а суспільно-політичні — конкретніше, та більше відповідали формуванню образів революціонерів-демократів. Підставою для таких здогадок став опублікований видавництвом АН СРСР (Москва) у 1955–1956 роках двотомник «Очерки по истории философской и общественно-политической мысли народов СССР». Поза тим такі факти вказують на залежність у діяльності АН УРСР від АН СРСР.

п'ять тем. А з теми «Закономірності та головні умови поступового переходу радянського суспільства від соціалізму до комунізму»—вісім тем [Архів, 1953а: Арк. 4]. Історико-філософські дослідження не лише зазнають критики, ще й зменшується кількість тем з цієї проблеми. Натомість з інших двох тем—збільшується.

Зміна пріоритетів у науковій діяльності установи створила необхідність по-новому переоцінити діяльність відділів. Дирекція Інституту приділила особливу увагу перебудові наукової діяльності разом з відділом історичного матеріалізму і відділом історії суспільно-політичної та філософської думки України. Замість завідувача відділу Новікова, який «систематично не виконував планів», був призначений ст. наук. с. І. Головаха [Архів, 1953а: Арк. 2]. Ідеологічний тиск з боку партійних органів суттєво вплинув на організацію наукової роботи Інституту, спровокував кадрові зміни, а також почав вносити коригування у вибір тематики досліджень.

Питання критики та самокритики наукової роботи Інституту порушували вже 1952 року. Виходячи з поставлених завдань розгортання критики та самокритики знизу XIX з'їздом КПРС, дирекція Інституту філософії «вживає заходів для ліквідації атмосфери самозаспокоєння та взаємного захвалювання» [Архів, 1952а: Арк. 4]. Критика на наукові праці існувала й раніше. Проте з цього року вона виходить на більш офіційний рівень. Тепер цьому питанню обов'язково присвячують частину звіту. 1953 року «критику та самокритику» здійснювали з метою «підвищення ідейно-теоретичного рівня наукових праць та посилення всієї діяльності Інституту» [Архів, 1952а: Арк. 2]. Як саме вплинули такі критика та самокритика на наукову діяльність Інституту, покаже аналіз науково-дослідницької роботи відділу.

Науково-дослідницька робота (НДР). Про кого планували писати виконавці? Як вони розвивали тематику наукових досліджень? Про це розповідає вже сама назва планової теми відділу та коригування її назви. У першому варіанті, на 1 січня 1947 року, вона звучала так: «Нариси історії філософської та суспільної думки України XIX ст.» [Архів, 1947в: Арк. 4, 9]. Чому саме XIX сторіччя? Як уже було зазначено, робота Інституту філософії УРСР була тісно пов'язана з науковими планами Інституту філософії СРСР, який працював над написанням історії світової та радянської філософії з позицій марксизму-ленінізму. Відповідно у кожній республіці повинні були досліджувати власну (національну) історію філософії. Саме XIX сторіччя було періодом зародження та поширення марксистських ідей на теренах Європи. У цей період, на думку радянських дослідників, відбувається формування революційно-демократичної ідеології, проводять активну діяльність О. Герцен, М. Огарьов, М. Чернишевський, М. Добролюбов та інші. Це ще не проблемна сучасність і не надто далеке минуле. Тому XIX сторіччя було таким важливим для російської, а відтак і для радянської історії філософії. Дослідження філософських поглядів в історико-філософському контексті таких мислителів, як М. Грушевський, В. Винниченко та ін., було складно

здійснити з ідеологічних міркувань. Щоб віднайти підстави для їх вивчення, потрібно було багато часу. Винятком могли стати М. Костомаров¹⁰ та М. Драгоманов, але через посилення ідеологічного контролю у сталінський період цього не відбулося¹¹.

Україну не можна було уявити без Т. Шевченка та І. Франка, як її філософію — без Г. Сковороди. Ці постаті, як і інші відомі письменники, добре сприймалися з тогочасних ідеологічних позицій радянської влади. Вони, і не безпідставно, були визнані революціонерами-демократами та, разом із Г. Сковородою, впродовж багатьох років склали зміст історії філософії України. Проте радянські історики філософії розуміли, що з часом предмет їхнього дослідження охоплюватиме значно ширші часові межі. Тому у другій половині року планова тема відділу стала більш загальною, без зазначеного періоду. Однак зміст її суттєво не змінився. Але це вже була вказівка на перспективу досліджень, які здійснюватимуть у відділі пізніше.

Найкраще демонструють розвиток історико-філософської тематики сталінського періоду тематичні плани та звіти наукової діяльності відділу. Тому видається слушним на їх основі проаналізувати досліджувані теми з 1947 по 1953 рік. Так, 1947 року для виконання планової теми відділу представники авторського колективу почали дослідження окремих її частин—розділів. А саме: канд. філос. н. М.І. Новіков пише «Нарис про Сковороду», канд. філос. н. Ф.Ф. Єневич та канд. іст. н. Ф.А. Ястребов — «Нарис про Шевченка», ст. наук. с. О.Г. Білоус та канд. філол. н. Журавський — «Нарис про Франка», канд. філос. н. Д.Х. Остриянин — «Нарис про М. Коцюбинського», мол. наук. с., канд. філол. н. Г.Н. Ворона — «Нарис про Лесю Українку». Крім цього, група наукових співробітників на чолі з Єневичем та Новіковим почала працювати над розробкою схеми програми з історії філософської та суспільної думки України [Архів, 1947а: Арк. 6].

Не можна було обійтися і без російських революціонерів-демократів. 1947 року було підготовано до друку працю М.І. Новікова «Світогляд М.Г. Чернишевського» [Архів, 1947а: Арк. 7]. Отже, дослідження з історії філософії України розпочалися з таких персоналій: Сковорода, Шевченко, Франко, Коцюбинський та Леся Українка. Актуальним було написання програми з історії філософії України, проте документи не відображають її

¹⁰ Прізвище М. Костомарова згадано лише один раз при обговоренні статті молодшого наукового співробітника Шиманського на тему «Критика суспільно-політичних поглядів М.Костомарова» у тематичному плані Інституту на 1949 р. [Архів, 1949б: Арк. 27–28].

¹¹ У звіті про роботу Інституту за перше півріччя 1947 року згадано про те, що українські дослідники займаються вивченням світогляду не тільки Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки, але й М. Драгоманова [Архів, 1947в: Арк. 22]. Однак у річному звіті за 1947 рік про це дослідження вже не згадано. Детальніше про дослідження творчості М. Драгоманова у радянський період див.: *Йосипенко С.Л.* Дослідження спадщини Михайла Драгоманова у другій половині ХХ століття: радянська Україна та західна українська діаспора // Мультиверсум. — 2012. — Вип. 8 (116). — С. 3–15.

зміст. Можна припустити, що до неї планували включити насамперед філософські погляди перелічених мислителів. Як же ситуація розвивалася далі?

1948 року Інститут планував видати як вибрані твори, так і повне зібрання творів Г.С. Сковороди. З цією метою у відділ був прийнятий І.А. Табачников, який на кінець року вже закінчував кандидатську дисертацію. Він разом з В.А. Беляєвим їздив у відрядження до Москви, де вони здійснили копіювання понад трьох тисяч аркушів рукописів та опублікованих творів Сковороди [Архів, 1948б: Арк. 6]. У своєму індивідуальному плані Табачников писав, що займається підготовкою матеріалів до видання вибраних творів Сковороди. Зафільмовані та сфотографовані всі рукописи Г.С. Сковороди, які знаходяться у СРСР: в Москві в Бібліотеці ім. Леніна та Державному Історичному Музеї СРСР; в Ленінграді — в архіві Академії наук СРСР, у Бібліотеці імені Салтикова-Щедріна; в Києві — у бібліотеці АН УРСР. Зроблено палеографічний аналіз всіх рукописів, переклад з латинської на українську всіх листів Г.С. Сковороди. Також Табачников зазначив, що працює над дисертацією «Філософські погляди Г.С. Сковороди», закінчує збір матеріалів, який триває близько двох років [Архів, 1948а: Арк. 3–5]. У зв'язку з цим завідувачеві відділу Новікову, за рішенням дирекції, змінили тему докторської дисертації «Світогляд Г.С. Сковороди» (обсяг 15 д.а., термін 1950 р.) на «Світогляд Т.Г. Шевченка» (термін 1949 р.) [Архів, 1948б: Арк. 6].

1948 року було написано нариси про Шевченка, Франка, Лесю Українку. Але у зв'язку зі звільненням з Інституту мол. наук. с. Г.Н. Ворони дирекція не прийняла нарис про Лесю Українку. Тому його разом з нарисами про Сковороду та Коцюбинського було перенесено на 1949 рік [Архів, 1948б: Арк. 5]. Також для праці «История философии», підготовленої Інститутом філософії АН СРСР, було написано не передбачений планом Інституту розділ «Передовая философская и общественная мысль на Украине XIX века» (4 друк. арк.), виконання якого було доручено Новікову та Білоусу. До його змісту було включено дослідження про Шевченка та Франка [Архів, 1948б: Арк. 6].

1949 року тривала робота з формування змісту «Нарисів з історії філософської та суспільної думки України»¹². Планувалося включити статті про Шевченка, Сковороду, Франка, Коцюбинського (автор наук. с. Інституту літератури АН УРСР Корсунська) та Лесю Українку (автор наук. с. Інституту літератури АН УРСР Шаховський). Крім цього, планували додати статтю Ємельяненка «Боротьба за філософію марксизму-ленінізму на Україні в період виникнення марксистської партії та оформлення більшовизму у самостійну партію». Через це збільшився обсяг «Нарисів» з 20 друк. арк. до 25 друк. арк. [Архів, 1949б: Арк. 72–75; Архів, 1949а: Арк. 15]. Навіть було підготовлено

---

¹² Керівниками теми 1949 року вказані дійсний член АН УРСР А.І. Белецький, дійсний член АН УРСР М.Е. Омеляновський, доцент Г.Г. Ємельяненко, канд. філос. н. М.І. Новіков, канд. іст. н. Ф.А. Ястребов. Виконавці: канд. філос. н. М.І. Новіков, ст. наук. с. А.Г. Білоус, мол. наук. с. І.А. Табачников [Архів, 1949б: Арк. 12].

перший випуск книги «Нарис з історії філософської та суспільної думки України», куди увійшли лише дослідження філософських поглядів Сковороди, Шевченка та Франка [Архів, 1949б: Арк. 30]. Можливо, це пов'язане з тим, що про Коцюбинського та Лесю Українку писали співробітники Інституту літератури. Це був фактично міні-звіт про здійснену роботу, яку могла оцінити наукова спільнота до публікації «Нарисів». Практика публічних обговорень, на жаль, надто ідеологічно забарвлених після філософської дискусії 1947 року¹³, поступово ставала необхідністю. Ї могла бути корисною, якби не призводила до посилення ідеологічного тиску. Можна припустити, що підготовлений випуск став джерелом ідеї написання випусків з історії філософської та суспільної думки України, реалізованої наприкінці 1950-х.

Чи планували включити у «Нариси» інших персоналій? В одній із пояснювальних записок за 1949 рік вказано лише, що вивчають і світогляд П. Грабовського [Архів, 1949б: Арк. 30]. Що ж до інших персоналій, то 1949 року три складові планової теми переростають у монографії, для написання яких планують окремі планові теми, а саме: М.І. Новіков «Світогляд Т.Г. Шевченка» (1948–ІХ.1949), А.Г. Білоус «Філософські та суспільно-політичні погляди І.Я. Франка» (І.1949–ХІІ.1949), І.А. Табачников «Світогляд Г.С. Сковороди» (І.1949–ХІІ.1949) [Архів, 1949б: Арк. 2, 6–7].

До завершення наближалось дослідження теми відділу. У звіті за 1949 рік вказано, що станом на 1 січня 1950 року тему «Нариси з історії філософської та суспільної думки України» виконано і її готують до видання, як і інші три¹⁴.

¹³ Ця дискусія розгорнулася навколо книги Г.Ф. Александрова «История западноевропейской философии» (М.; Л., 1946 рік). Спочатку її дуже позитивно сприйняли у наукових колах, а її автор був нагороджений Сталінською премією. Проте після критики, висловленої З.Я. Білецьким (який був головним критиком третього тому «Истории философии» 1943 року) у листі до Сталіна, розпочалася гостра дискусія (Есаков В.Д. К истории философской дискуссии 1947 года: <http://www.ihst.ru/projects/sohist/papers/vf/1993/2/83-106.pdf>). Її результатом, відображеним у документах Інституту філософії АН УРСР, було визнання у праці Александрова низки помилок, зокрема «принципу партійності» та «некритичного ставлення до буржуазної філософії» [Архів, 1948г: Арк. 10]. Філософська дискусія 1947 року продемонструвала посилення ідеологічного тиску та незахищеність науковців-філософів перед репресіями партійного апарату. Це негативно вплинуло на продуктивність історико-філософських досліджень і в Інституті філософії АН УРСР. Її відгомін спостерігаємо і в пояснювальній записці до тематичного плану робіт Інституту на 1947 рік, де поряд із постановами Компартії та серпневої сесії ВАСХНІЛ 1948 року (дискредитувала розвиток формальної генетики в СРСР) філософська дискусія 1947 року визначала завдання для філософів УРСР.

¹⁴ Тема «Світогляд Т.Г. Шевченка» (1948–1949), виконавець Новіков. Станом на 1 січня 1950 року роботу виконано з перевищенням на 10 друк. арк. замість 15 подано 25. Тема «Філософські та суспільно-політичні погляди І.Я. Франка» (січень — грудень 1949 р.), виконавець А.Г. Білоус. Станом на 1 січня 1950 року роботу виконано і її готують до видання. Тема «Світогляд Г.С. Сковороди» (січень — грудень 1949), виконавець Табачников. Станом на 1 січня 1950 року роботу виконано [Архів, 1949а: Арк. 11–13].

Працю обсягом 25 друкованих аркушів було здано в липні 1950 року до РВР АН УРСР, проте до кінця року так і не отримали рішення про видання¹⁵.

Подібна доля спіткала і дві згадані монографії, що підтверджує звіт про виконання НДР за 1950 рік. Так, у зв'язку з використанням нових матеріалів, працю Білоуса «Філософські та суспільно-політичні погляди І.Я. Франка» (16 друк. арк.) видаватимуть 1951 року [Архів, 1950а: Арк. 9]. Перенесене було на 1951 рік і видання монографії Новікова «Світогляд Т.Г. Шевченка» (37 друк. арк.). Її було прийнято Інститутом філософії АН СРСР як докторську дисертацію, а тому надрукувати її планували після захисту¹⁶. Тільки 1950 року було опубліковано в макеті книгу «История философии» (видання Інституту філософії АН СРСР) та працю Новікова та Білоуса «3 історії передової суспільної і філософської думки України ХІХ ст.», яка була виконана 1948 року [Архів, 1950а: Арк. 9].

1950 року відділ працював над темами, які продовжуватимуться 1951 року, а саме: «Суспільно-політичні погляди М. Коцюбинського» (1950–1951, 8 друк. арк., виконавець М.І. Новіков), «Світогляд Лесі Українки» (1950–1951, 8 друк. арк., виконавець І.П. Головаха) [Архів, 1950а: Арк. 6], а також над «Проспектом з історії філософської та суспільної думки України» обсягом 4 друк. арк. Роботу планував Інститут філософії разом з іншими Інститутами Відділення суспільних наук АН УРСР, а також з кафедрами філософії Київського, Харківського, Львівського університетів; ця робота тривала впродовж 1950 року. На кінець року для цього «Проспекту» було зібрано матеріал про світогляд Сковороди, Шевченка, Франка, Коцюбинського, Лесі Українки [Архів, 1950а: Арк. 6].

1951 рік характеризує посилення ідеологічного тиску. У зв'язку з редакційною статтею «Против идеологических извращений в литературе» та постановою ЦК КП(б)У було переглянуто плани Інституту. На Вченій раді провели обговорення підготованих до друку праць. Автори розглянули, уточнили та доопрацювали написане, зокрема, вступ до творів Сковороди, «Нариси з історії філософської та суспільної думки України», монографію «Світогляд Шевченка» [Архів, 1951: Арк. 5]. Вжито заходів для «покращення критики» на радах у відділах. Серед таких заходів обговорення окремих тем на засіданнях двох відділів, як у випадку із працею Головахи «Шевченко

---

¹⁵ Недоліком видавничої діяльності у звіті за 1950 рік зараховано надмірне затягування виконаних робіт обговоренням, редагуванням та зовнішнім рецензуванням. Довго затримують роботи в РВР АН УРСР. Так, «Нариси з історії філософської та суспільної думки України» було здано в РВР АН УРСР у травні 1950 року. Після переробки відповідно до зауважень РВР «Нариси» були передані в РВР повторно у серпні 1950 року. Однак РВР до кінця року не ухвалив рішення про видання «Нарисів» та не передав їх у Видавництво [Архів, 1950а: Арк. 10]. Можливо, страх видати ідеологічно «невгодну» працю змушував до таких заходів.

¹⁶ Заввідділу філософської та суспільної думки України М.І. Новіков у березні 1951 року захистив докторську дисертацію на тему «Світогляд Т.Г. Шевченка» [Архів, 1951: Арк. 3].

та російські революційні демократи в спільній боротьбі проти ідеологічної реакції» [Архів, 1951: Арк. 10]. Продемонстрований ланцюжок подій ще раз підтверджує посилення ідеологічного тиску влади на науковців.

Як уже було зазначено, 1951 року з проблеми відділу «Історія філософської та суспільної думки на Україні» (керівники М.Е. Омеляновський, М.І. Новіков) відзначено найбільшу кількість планових тем повоєнного сталінського періоду — загалом 10 (разом із незавершеними за планом у попередні роки), а саме: «Світогляд М. Коцюбинського» (1950–1952 роки, виконавець Новіков, обсяг 8 друк. арк., переходить на наступний рік); «Суспільно-політичні та філософські погляди Лесі Українки» (1950–1951 роки, виконавець Головаха, виконана в обсязі 13 друк. арк.); «Проспект з історії філософської та суспільної думки України» (1950–1951 роки, виконавці Новіков, Ємельяненко, Білоус, Табачников, закінчена тільки щодо XIX сторіччя, проспект є підготовкою для написання за п'ятирічним планом «Історії філософської та суспільно-політичної думки на Україні»); «З історії суспільно-політичної та філософської думки України кінця XIX і початку XX ст.» (1951–1954 роки, обсяг 20 друк. арк., виконавець Білоус, було передбачено дослідження поглядів групи західноукраїнських мислителів кінця XIX — початку XX сторіччя, але не вказано, яких саме, переходить на наступний рік); «Суспільно-політичні погляди Панаса Мирного» (1950–1952 роки, обсяг 8 друк. арк., виконавець В.Ю. Євдокименко, переходить на наступний рік); «Світогляд П.І. Пестеля» (тема перейшла з 1950 року, виконавець П.І. Волощенко, 10 друк. арк., виконавець звільнився, тему не було виконано); «З історії філософської та суспільної думки на Україні в другій половині XVIII і XIX ст.» (1 січня 1951 — грудень 1951 року, виконавці: Новіков, Білоус, Табачников, обсяг 5 друк. арк., роботу виконано для двотомника «История философии народов СССР» на завдання Інституту філософії АН СРСР); «З історії філософської та суспільної думки на Україні в XIX ст.» (січень 1951 — грудень 1951 року, виконавці Новіков та Білоус, обсяг 2 друк. арк., роботу виконано для двотомника «История философии народов СССР» на завдання Інституту філософії АН СРСР); «Питання історії логіки» (січень 1951 — грудень 1951 року, виконавець В.А. Беляєв, обсяг 2 друк. арк., роботу виконано для двотомника «История философии народов СССР» на завдання Інституту філософії АН СРСР)¹⁷; «Світогляд Т.Г. Шевченка» (монографія, виконавець Новіков, обсяг 20 друк. арк., її передано на обговорення до Вченої ради Інституту з метою рекомендації до друку) [Архів, 1951: Арк. 15–17].

Невиконання планових тем було мінусом у роботі відділу. Однею з причин є їх велика кількість. Адже теми, замовлені Інститутом філософії АН

¹⁷ М.В. Симчич доводить, що В.А. Беляєв був першим, хто в Інституті філософії АН УРСР звернувся до курсів Києво-Могилянської академії. Детальніше про це див. [Симчич, 2013: с. 71–80]. В.Д. Білодід вказує на те, що Беляєв був першим істориком логіки за радянський період [Білодід, 2011: с. 158]

СРСР, були позаплановими. Разом з тим помітне і збільшення кількості виконавців планових тем відділу. Серед них уже не згадують співробітників інших Інститутів АН УРСР. Можливо, це пов'язано і з науковою специфікою Інститутів, адже їхні представники здійснювали дослідження у різних напрямках: філософському, історичному, літературознавчому, що свідчить про розвиток спеціалізації наукових праць. Окреслюється перспектива збагачення історії філософії України новими персоналіями представників Західної України, хоча й у визначених межах письменників-мислителів.

1952 року проблема відділу стає провідною. Вона й надалі є комплексною для трьох інститутів АН УРСР — філософії, української літератури, історії України. Цього року тема присвячувалася дослідженню процесу розвитку «прогресивних ідей» в історії філософської та суспільної думки України та його «неперервного зв'язку з процесом розвитку передової російської філософської та суспільної думки, особливо XIX ст.» [Архів, 1952б: Арк. 1]. Така напередвизначеність у розробці тематик говорить про суттєве обмеження їхньої об'єктивності. Хоч би як розвивалися дослідження, вони постійно повинні були бути у «зв'язку» з російською думкою. У результаті розв'язання цього завдання на кінець п'ятирічки планували написати працю «Історія філософської та суспільної думки України» обсягом близько 50 друк. арк., значно більшої за обсягом від «Нарисів», які були її робочим варіантом. В перші 3–4 роки п'ятирічки писатимуть та видаватимуть окремі монографії та нариси з тих питань, які не вивчені або вивчені недостатньо. До них належали дослідження, присвячені суспільній та філософській думці України у першій чверті XIX сторіччя, у 1860–1870-х роках, дослідженню світогляду М. Коцюбинського, Панаса Мирного, І. Франка та шеругу «прогресивних діячів» Західної України [Архів, 1952б: Арк. 1–2]. Досліджуватимуть погляди В. Стефаника, М. Павлика, О. Терлецького, В. Навроцького, Л. Мартовича. В них, знову ж таки, буде показано вплив «передової російської філософської та суспільної думки XIX ст.» і марксизму¹⁸ [Архів, 1952б: Арк. 6].

«З питання розвитку критики та самокритики в Інституті», яке 1952 року займало вагоме місце у звіті, Вчена рада обговорила статтю Єневича у журналі «Комуніст» № 20 за 1952 рік та визнала правильною критику Інституту та деяких його співробітників. У пануючій тоді атмосфері залякування й не могло бути інакше. Керівництво Інституту вжило відповідних заходів. Серед них — перегляд підготовлених до друку праць для підвищення їхнього ідейно-політичного та наукового рівня [Архів, 1952а: Арк. 4–5]. Це означало посилення цензури та сповільнення темпів видавництва. 1952 року з 12 запланованих праць опубліковано лише одну, присвячену Сталіну [Архів, 1952а: Арк. 8].

---

¹⁸ Цю фразу у різних варіантах зустрічаємо майже у всіх темах з історії філософії України досліджуваного періоду. Вписування таких фраз інколи доходить до механічного абсурду, який пізніше викреслювали. Наприклад, «вплив марксизму в поглядах Сковороди».

До неопублікованих потрапили праці і з проблеми Відділу, а саме: «Шевченко та російські революційні демократи у спільній боротьбі проти царизму і кріпосницької реакції» (автор канд. філос. н. Головаха, монографія обсягом 15 друк. арк., здана до РВР АН УСССР); «Світогляд Лесі Українки» (автор канд. філос. н. Головаха, монографія обсягом 15 друк. арк., здана в Держполітвидав УРСР для видання); «Мировоззрение Т.Г. Шевченко» (автор д-р філос. н., проф. Новіков, обсяг 25 друк. арк., здана в «Госполитиздат ССРСР» для видання); «Суспільно-політичні та філософські погляди Т.Г. Шевченка» (автор д-р філос. н., проф. Новіков, обсяг 12 друк. арк., на час написання звіту вносили виправлення відповідно до зауважень рецензента); «Суспільно-політичні та філософські погляди І.Я.Франка» (автор канд. філос. н. Білоус, обсяг 12 друк. арк., на час написання звіту роботу редагували); «Світогляд П.А. Грабовського» (автор канд. філос. н. В.Ф. Безпальчий, роботу виконано та рекомендовано відділом до друку) [Архів, 1952а: Арк. 17–19].

1952 року, як і, власне, беззмінно впродовж усього досліджуваного періоду, значну увагу було приділено вивченню другої половини XIX та початку XX сторіччя. Теми та стан виконання: закінчується, із запізненням на два місяці з причини перевищення обсягу (замість восьми — 15 друк. арк.), написання монографії «Суспільно-політичні погляди Панаса Мирного» [Архів, 1952а: Арк. 5–6]; тему «Передова суспільно-політична та філософська думка України кінця XIX — початку XX ст. (За матеріалами Західної України)» було замінено Президією АН УРСР на тему «Світогляд І.Я. Франка», у рамках якої написано підрозділ «Філософсько-естетичне значення поетичної творчості І. Франка» (понад 3 друк. арк.) до розділу «Естетичні погляди І. Франка» у монографії «Світогляд І.Я. Франка» [Архів, 1952а: Арк. 6]; перенесено термін виконання теми заввідділу М.І. Новікова «Суспільно-політичні погляди М.І. Коцюбинського» за рішенням Вченої ради на квітень 1953 року у зв'язку з тим, що виконавець був зайнятий позаплановими завданнями; тему «Передова суспільно-політична думка України в 60–70 рр. XIX ст.» припинено у зв'язку з тим, що Новіков виконував тему «Вплив ідеології декабристів на розвиток передової суспільно-політичної думки України»; тему «Поширення марксизму на Україні в 60–90 рр. XIX ст.» викреслено із плану за рішенням президії АН УРСР, оскільки її розробляє Українська філія ІМЕЛ при ЦК КПКР і вона не до снаги одному дослідникові [Архів, 1952а: Арк. 6]. 1953 року з вище перелічених праць були надруковані дві монографії Головахи — «Суспільно-політичні та філософські погляди Лесі Українки» (11 друк. арк.) і «Т.Г. Шевченко та російські революційні демократи 50–60 рр. XIX ст.» (10,8 друк. арк.).

Проблему Відділу «Історія філософської та суспільно-політичної думки України» 1953 року продовжує виконувати Інститут філософії АН УРСР за участі наукових співробітників Інституту літератури та Інституту історії УРСР, проте лише шляхом «критичного» обговорення. А також з Інститутом філософії АН СРСР та його керівництвом у підготовці двотомника «История философии», який видаватиме Інститут філософії АН СРСР. Керівником

проблеми був директор Інституту канд. філос. н. Д.Х. Острянин та завідувач відділу спочатку Новіков, а пізніше Головаха [Архів, 1953в: Арк. 31].

Впродовж 1953 року планували написати низку окремих монографій та нарисів як один із етапів підготовки до написання курсу «Історія філософської та суспільно-політичної думки України». У тематичному плані вказували, що «водночас кожна з підготовлених тем має відносно самостійне значення у смислі виховання радянських громадян на традиціях минулої визвольної боротьби в душі непорушної дружби та братерства українського народу з великим російським народом і за його постійної допомоги» [Архів, 1953в: Арк. 32]. Наведений зміст цитати, обов'язково присутній у планах Інституту філософії АН УРСР, зростав кожного року і свідчив про відповідне зростання ідеологічного тиску. Проте наукова робота Відділу тривала й відобразилася у зміні тематик НДР, а саме: «З історії прогресивних течій філософської та суспільної думки України другої половини XVII — першої половини XVIII ст.» (монографія, термін січень 1953 — липень 1955 року, обсяг 15 друк. арк., виконавці В.Ю. Євдокименко, В.А. Беляєв); «Из истории общественно-политической и философской мысли Украины второй половины XVIII — начала XX вв.» (збірник, термін січень 1953 — червень 1953 року, обсяг 25 друк. арк., виконавці — колектив авторів) [Архів, 1953а: Арк. 9–10]¹⁹; «Боротьба В.І.Леніна та Й.В. Сталіна проти ідеології українського буржуазного націоналізму, за пролетарський інтернаціоналізм (1905—1917 рр.)» (термін липень 1953 — липень 1955 року, обсяг 10 друк. арк., виконавець ст. наук. с. В.Ф. Безпальчий, тему було знято постановою бюро Відділення суспільних наук АН УРСР у зв'язку зі звільненням виконавця); «Суспільно-політичні погляди М.М. Коцюбинського» (термін січень 1953 — квітень

---

¹⁹ У збірник планували вмістити статті про суспільно-політичні погляди таких мислителів: Івана Вишенського (автор Т.І. Скирда); Г.С. Сковороди (Т.А. Білич); Т.Г. Шевченка (М.І. Новіков); І.Я. Франка (А.Г. Білоус); П.А. Грабовського (В.Ф. Безпальчий); М. Коцюбинського (Партолін з Харкова); Лесі Українки (І.П. Головаха); Панаса Мирного (В.Ю. Євдокименко). Збірник повинен був бути закінчений до 1 червня 1953 року. Проте у звіті відділу вказано, що з провини колишнього заввідділу М.І. Новікова та частково В.Ф. Безпальчого, на яких було покладено відповідальність за збірник, термін підготовки було зірвано. Зараз написані та обговорені (на відділах та кафедрах університетів Харкова, Львова, Одеси) та підготовлені до видання 5 статей, про Шевченка, Коцюбинського, Грабовського, Лесю Українку, Панаса Мирного. Написано та обговорено на відділі статтю Євдокименка. «Розповсюдження марксистських філософських ідей на Україні в кінці XIX — на початку XX ст.». Написано також статті про суспільно-політичні погляди Марка Вовчка (автор Недзведський з Одеси) та, хоч із запізненням, про І. Франка (автор А.Г. Білоус). Статті про І. Вишенського та Г.С. Сковороду, за узгодженням з дирекцією Інституту філософії АН СРСР, спільно з яким готують видання цього збірника, вирішено не включати у збірник. Причину не було вказано. Можна лише припустити, що дослідження нових персоналій та тематик важко давалося з ідеологічних міркувань. Простіше було писати про XIX ст. Збірник планували підготувати для видання в АН СРСР у січні — лютому 1954 року [Архів, 1953б: Арк. 1–2].

1953 року, обсяг 8 друк. арк., виконавець М.І. Новиков, не виконана, виконавця звільнено); добірка «Філософські праці І.Я. Франка» передбачала відбір філософських праць з метою включити їх до 19-го тому зібрання творів письменника, термін квітень — грудень 1953 року. Виконавцем був Новиков, але його звільнили [Архів, 1953а: Арк. 9–10], а тему передали Т. Скирді та В. Антоненку [Архів, 1953б: Арк. 3].

Отже, впродовж 1946–1953 років діяльність відділу було спрямовано переважно на дослідження спочатку суспільних, а пізніше суспільно-політичних поглядів українських письменників XIX сторіччя з метою створення нової радянської філософії та ідеології. Радянські історики філософії змушені були незмінно вивчати філософські погляди Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Грабовського, Панаса Мирного. Ідеї дослідження філософських поглядів М. Костомарова, М. Драгоманова, а також В. Стефаніка, М. Павлика, О. Терлецького, В. Навроцького, Л. Мартовича, запропоновані співробітниками відділу історії філософської та суспільно-політичної думки України Інституту філософії АН УРСР, залишилися не зреалізованими. За умов жорсткої цензури та залякування не допускали жодної спроби вийти за межі окресленого дослідницького поля. Поява ідеї досліджень з XVII сторіччя окреслила перспективу подальших наукових пошуків для створення цілісної історії філософії України. Проте і ця тематика не набула розвитку у досліджуваній період. Ні перша спроба дослідження історії логіки у творах професорів Києво-Могилянської академії, ні філософські погляди І. Вишенського не стали на той час її частиною. Вивчення історії філософської та суспільно-політичної думки України відбувалося за умов наростання ідеологічного тиску та цензури, у результаті якого ця проблема перестає бути провідним напрямком досліджень Інституту починаючи з 1953 року.

ДЖЕРЕЛА

- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1948),* Опис 1, Справа 35, а: Індивідуальні плани научної роботи співробітників Інституту на 1948 год и отчёты об их выполнении.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1947),* Опис 1, Справа 10, а: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1947 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1947-1950),* Опис 1, Справа 65, б: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1947-1950 годы.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1948),* Опис 1, Справа 31, б: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1948 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1949),* Опис 1, Справа 44, а: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1949 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1950),* Опис 1, Справа 66: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1950 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (1951),* Опис 1, Справа 86: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1951 год.

- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1952), Опис 1, Справа 110, а: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1952 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1953), Опис 1, Справа. 132, а: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ Института за 1953 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1953), Опис 1, Справа. 138, б: Отчёт о выполнении тематического плана научно-исследовательских работ отдела за 1953 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*, Опис 1, Справа 1: Постановления СМ УССР и Президиума АН УССР за 1946 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1948), Опис 1, Справа 34, г: Рецензии и отзывы, данные на научные работы сотрудников Института за 1948 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1947), Опис 1, Справа 9, в: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1947 год и отчет о его выполнении.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1948), Опис 1, Справа 30, в: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1948 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*, (1949), Опис 1, Справа 42, б: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1949 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1950), Опис 1, Справа 64, б: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1950 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1952), Опис 1, Справа 109, б: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1952 год.
- Архів Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України* (1953), Опис 1, Справа 131, в: Тематический план научно-исследовательских работ Института на 1953 год.
- Білодід, В. (2011). *Сталін і академічна філософія в Україні: Нариси з історії філософської думки в Інституті філософії НАН України в другій половині 40-х, 50-ті рр. ХХ ст.* Київ.

Одержано 23.11.18

REFERENCES

- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1948), Inventory 1, File 35: 1948 individual workplans and reports on implementation of the staff of the Institute. [In Ukrainian]. [= Архів 1948]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1947), Inventory 1, File 10: 1947 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1947]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1947-1950), Inventory 1, File 65: 1947-1950 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1947-1950]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1948): Inventory 1, File 31: 1948 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1948]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1949), Inventory 1, File 44.: 1949 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1949]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1950), Inventory 1, File 66: 1950 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1950]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1951), Inventory 1, File 86: 1951 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1951]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1952), Inventory 1, File 110, a: 1952 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1952]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1953), Inventory 1, File 132, a: 1953 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1953]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1953), Inventory 1, File 138.: 1953 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1953]

- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1946), Inventory 1, File 1: Decisions of the Presidium of the Council of Ministers of the USSR and Academy of Sciences of the USSR for 1946. [In Ukrainian] [= Архів 1946]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1948), Inventory 1, File 34,: 1948 reviews and reports for the Institute's staff research. [In Ukrainian] [= Архів 1948]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1947), Inventory 1, File 9,: 1947 Institute's research workplan and implementation report. [In Ukrainian] [= Архів 1947]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1948), Inventory 1, File 30,: 1948 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1948]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1949), Inventory 1, File 42, b: 1949 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1949]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1950), Inventory 1, File 64,: 1950 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1950]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1952), Inventory 1, File 109,: 1952 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1952]
- Archive of H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine* (1953), Inventory 1, File 131,: 1953 Institute's research workplan. [In Ukrainian] [= Архів 1953]
- Bilodid, V. (2011). *Stalin and the academic philosophy in Ukraine: Essays on history of the philosophical thought at H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine during mid-1940s, 1950s*. Kyiv. [= Білодід 2011]

Received 23.11.18

Oksana Sheremeta

FEATURES OF THE STUDY OF THE HISTORY OF PHILOSOPHY OF UKRAINE IN THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE UKRAINIAN SSR IN THE STALIN PERIOD: 1946-1953

The paper examines the history of philosophy of Ukraine as it appears in research of the Department of Philosophy History of Ukraine of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the RSFSR in 1947-1953. During this period the philosophical tradition of the Institute emerges and exists almost invariably for years thereafter. On the basis of archival materials of the H. S. Skovoroda Institute of Philosophy the author clarifies the context, in which this tradition arises, and poses a question whether it could be different.

The author concludes that during 1946-1953, the Department's research was primarily focused on social, and later, sociopolitical thoughts of Ukrainian writers of the 19th century in order to create a new Soviet philosophy and ideology. Under strict censorship and intimidation, no attempt was made to go beyond these thematic boundaries. The research of the history of 17th, early 20th centuries outlined the prospect of further research, which could help creating the coherent history of Ukraine's philosophy. However, this topic had not grown actively researched. Studies of the history of philosophical and socio-political thought in Ukraine were carried out under increasing ideological pressure and censorship, thus since 1953 this issue ceases to be the leading vector of the Institute's research.

Keywords: history of philosophy of Ukraine, philosophy in the Soviet Union, Soviet Union ideology, archival documents.

Шеремета, Оксана — кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник відділу історії філософії України Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

Sheremeta, Oksana — PhD in philosophy, associate research fellow at the Department of the History of philosophy of Ukraine, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine.
